

Náčrt dejín barokovej školskej hry Spoločnosti Ježišovej v Prešove I.

Lukáš Kopas; lukas.kopas@gmail.com

Abstrakt: Predmetom autorovej štúdie je problematika dejín jezuitského školského divadla, ktoré sa v rokoch 1673 až 1773 rozvíjalo vo výsostne evanjelickom prostredí jedného z najvýznamnejších stredísk reformácie v Hornom Uhorsku a to v slobodnom kráľovskom meste Prešov. Štúdia mapuje dejiny jezuitskej školskej hry v Prešove na pozadí dejín prešovského evanjelického kolégia, ktoré najmä vo svojej prvej dejinnej etape (1666 – 1711) zrkadlilo búrlivý zápas medzi habsburským absolutizmom a uhorskou stavovskou spoločnosťou, teda predovšetkým zápas medzi katolíckou a evanjelickou cirkvou. Imanentnou súčasťou štúdie je diferenciacia stovadsiatich jezuitských školských predstavení podľa jednotlivých období rozvoja barokovej dramaticko-divadelnej produkcie jezuitov v meste Prešov a zároveň ich charakterizácia v intenciách dobových záznamov jezuitských kronikárov.

Kľúčové slová: Školská hra, Humanizmus a renesancia, Reformácia, Barok, Rekatolizácia, Jezuiti, Výchovno-vzdelávací systém, Kolégium.

Abstract: The aim of the author's paper is the issue of the history of Jesuit school theatre, that was developing during the years 1673 to 1773 in the highly protestant environment in the one of the most important reformation centres in Upper Hungary, namely in the independent royal city Prešov. The paper is focus on the history of Jesuit school play in Prešov in background history of Lutheran college in Prešov, that mostly in its first historical stage (1666-1711) reflected stormy struggle between Hungarian Habsburg absolutism and the estates company, that is mainly the struggle between catholic and protestant church. Immanent part of the paper is differentiation of one hundred and twenty Jesuit school plays according to individual periods of development of baroque – dramatic theatre production of Jesuits in the city of Prešov and its characterization along the lines of historical records of Jesuit chroniclers as well.

Keywords: School play, Humanism and Renaissance, Reformation, Baroque, Recatolization, Jesuits, Educational system, College.

„Téma jezuitského divadla na Slovensku, späť s obdobím barokovej kultúry u nás, je veľmi obsiahla, žiaľ, dosiaľ málo preskúmaná aj spracovaná“ (Pašteka 1993, s. 227). Takto pred dvadsiatimi rokmi hodnotil Július Pašteka stav poznania jedného z najvýznamnejších fenoménov slovenských divadelných dejín druhej polovice 17. a 18. storočia. Je smutné, že ani po dvoch desaťročiach od jeho konštatovania sa problematike barokového jezuitského školského divadla a drámy na území Slovenska nedostalo v našej odbornej literatúre väčšej pozornosti.¹ A práve táto skutočnosť sa stala východiskovou inšpiráciou predkladanej štúdie, ktorej hlavnou ambíciou je načrtnúť obraz dejín jezuitskej školskej hry, rozvíjajúcej sa v rokoch 1673 až 1773 na jednej z najvýznamnejších škôl svojho druhu nie len na území Slovenska, ale i v strednej Európe a síce na prešovskom kolégiu. Je to predovšetkým úsilie o vyplnenie bielych miest v

---

¹ Jedným z dôvodov môže byť aj skutočnosť, že množstvo dobových materiálov (ako sú napr. tlačené programy jezuitských školských hier a pod.), ktoré pre výskum dejín barokovej dramaticko-divadelnej produkcie na území Slovenska predstavujú nenahraditeľné historické pramene, sa buď vôbec nezachovalo alebo odjakživa patrilo do správy inštitúcií sídliačich mimo územia Slovenskej republiky, čo možno v súčasnosti pravdepodobne označiť za jeden z hlavných faktorov determinujúcich charakter výskumu tejto rozsiahlej problematiky. Pravdaže, inak tomu nebolo ani v minulosti, kedy výskum spomínanej problematiky navyše retardoval aj vplyv ideológie.

mozaike divadelných dejín mesta Prešov, čím štúdia rovnako smeruje k snahe obohatiť dejinný kontext slovenského jezuitského školského divadla a drámy druhej polovice 17. a 18. storočia.²

Školské hry, ktoré v rámci svojej genézy nenapodobňovali žiadnu divadelnú tradíciu a ktoré akoby vznikali „samé zo seba“ prešli istou formou vývoja, než dosiahli svoju konečnú podobu. Začiatok tohto vývoja sa úzko viaže na náboženské rituály spodobnené v kresťanskej dráme, za ktorej najvýraznejší prejav pokladáme stredoveké mystérium. (Juharos 1933, s. 7)

Nebyť však obdobia humanizmu a renesancie, ktoré skúmaním textov starých latinských dramatikov pretvorilo spomínanú kresťanskú drámu na svojský útvar, nemohli by sme dnes uvažovať o dejinách školskej hry, zrodenej práve vďaka tomuto procesu. (Juharos 1933, s. 7-11)

Je potrebné zdôrazniť, že vznik a vývoj školskej hry bol v európskom priestore do výraznej miery determinovaný spoločensko-politickými a kultúrno-ideovými faktormi daného obdobia, ktorým sa počas celej doby jeho trvania, ako aj počas období nasledujúcich v plnej miere podriaďovala i funkcia a charakter školskej dramaticko-divadelnej produkcie. Pravdaže, inak tomu nebolo ani na našom území, kde školská hra, či už protestantská alebo neskôr katolícka,³ v plnej miere reflektovala úzus európskeho vývoja tohto fenoménu.

V porovnaní s ostatnými európskymi krajinami sa nástup školskej hry na území Slovenska oneskoril. Úroveň politického a hospodárskeho rozvoja našich miest v 16. storočí, odrážajúca sa najmä v hospodársko-spoločenskej zaostalosti krajiny, nevytvárala vhodné podmienky pre výraznejší rozmach humanizmu a renesancie. Prichádzajúc z Nemecka, šíriilo sa k nám toto nové myšlienkové hnutie spolu s reformáciou. Tú vo svojej špecifickej umiernennej forme neprijalo iba meštianstvo, ale aj šľachta a duchovenstvo. V tomto období sa tak na Slovensku hlavnými strediskami kultúry a vzdelania stali mestské reformačné školy, ktoré viedli vo Wittenbergu alebo iných európskych mestách odchovaní rektori a vďaka ktorým došlo nie len k zabezpečeniu dobrej úrovne týchto škôl, ale i k rozšíreniu školských hier na našom území. Jedným z takýchto absolventov Wittenbergskej univerzity bol aj rektor bardejovskej mestskej školy, žiak Martina Luthera a Filipa Melanchtona,⁴ Leonard Stöckel. Práve on ako jeden z prvých školských reformátorov zaviedol na našom území tradíciu uvádzania školských hier a to nie len v Bardejove či na Slovensku, ale aj na území celého Uhorska. Jeho hra *Historia von Susanna in Tragedien weise gestellet zu vbung der Jugent zu Bartfeld in Vngern*, skrátene *Historia von Susanna* („História o Zuzane“), mala v Bardejove premiéru v roku 1556 a v roku 1559 vyšla tlačou vo Wittenbergu. Táto hra je výnimočná práve

² V minulosti sa výskumom dejín školskej hry v Prešove hádam najvýraznejšie zaoberala Milena Cesnaková-Michalcová, ktorá však v tejto oblasti podrobnejšie zmapovala predovšetkým dejiny protestantskej dramaticko-divadelnej produkcie na prešovskom kolégiu. V kontexte jej výskumu tak obraz dejín jezuitskej školskej hry v Prešove ostáva aj naďalej nekomplexný. Štúdiom divadelných dejín mesta Prešov sa už niekoľko rokov systematicky zaoberá aj Peter Himič. Avšak ten vo svojej vedecko-výskumnej práci ťažiskovo nekladie dôraz na najstaršie obdobie v divadelných dejinách mesta, t.j. na predchalupkovské obdobie. Pravdou však ostáva, že pri svojom výskume sa tohto obdobia čiastočne dotýka.

³ V období baroka rozlišujeme v súvislosti s katolíckou dramaticko-divadelnou produkciou na našom území paralelne sa rozvíjajúcu jezuitskú, piaristickú a františkánsku vetvu školských hier (pozri: PAŠTEKA 1993, s. 227 – 259).

⁴ Martina Luthera, E. D. Rotterdamského a rovnako i Filipa Melanchtona musíme nevyhnutne vnímať ako kľúčové postavy v európskych dejinách školskej hry. Všetci traja sa totižto obrovskou mierovou zaslúžili o etablovanie tohto fenoménu v európskom systéme výchovy a vzdelávania. Boli to predovšetkým ich aktivity, na ktoré v neskorších obdobiach na našom území nadviazal nie len spomínaný rektor bardejovskej mestskej školy Leonard Stöckel, ale aj jeden z najvýznamnejších pedagógov svojej doby Ján Amos Komenský, ktorý sa nenahraditeľným spôsobom zaslúžil o udomácnenie školskej hry v našom vzdelávacom systéme. Práve jeho inovatívne prístupy vo výučbe markantne ovplyvňovali výchovnú činnosť protestantských pedagógov pôsobiacich v 17. storočí na území Slovenska a pochopiteľne aj v meste Prešov (pozri: CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ 1997).

tým, že predstavuje prvú tlačenú školskú hru v Uhorsku. Na našom území sa dokonca stala natoľko známou, až napokon zľudovela a dlhú dobu sa udržiavala vo forme ľudovej hry. Po smrti Leonarda Stöckela v roku 1560 sa iniciatíva produkcie a uvádzania školských hier v Bardejove nevytratila, no čoraz väčšími sa začala presúvať do mesta Prešov, ktoré bolo vždy pod silným vplyvom práve Stöckelových divadelných aktivít. (Cesnaková – Michalcová 1967, s. 44-49)

Podobne ako tomu bolo v iných slovenských mestách, aj v Prešove sa rozvoj školskej hry odjakživa spájal s dobre rozvinutým školstvom. Jeho počiatky v meste siahajú až do 15. storočia. Prvý písomný záznam o existencii mestskej školy v Prešove pochádza z roku 1429, hoci nemožno vylúčiť, že mestská škola tu mohla existovať ešte omnoho skôr. Kde presne mala budova najstaršej školy svoje sídlo s istotou povedať nevieme. Predpokladá sa, že bola s najväčšou pravdepodobnosťou situovaná v tej časti námestia, ktorú by sme z hľadiska dobovej architektúry mesta mohli označiť za najviac nápadnú. S určitosťou ale vieme, že začiatkom 16. storočia dal mestský magistrát vybudovať novú, poschodovú školskú budovu, ktorá však pri požiari v roku 1525 utrpela značné škody a tak bolo mesto nútené postaviť inú školskú budovu, pre stavbu ktorej si tentokrát zvolilo miesto nachádzajúce sa v blízkosti dnešnej konkatedrály sv. Mikuláša. Samotná budova sa využívala až do roku 1667, kedy stratila svojej opodstatnenie. (Žilka 1967, s. 7-8) Keď v roku 1531 prijalo mesto Prešov učenie Martina Luthera, dostala sa prešovská mestská škola pod patronát evanjelickej cirkvi. Tá na pôde mesta predstavovala jedinú cirkev až do roku 1671. K transformácii pôvodnej prešovskej mestskej školy na gymnázium došlo v rozmedzí rokov 1550 až 1556 a to zásluhou jej rektora Žigmunda Geleia, ktorého do riaditeľskej funkcie osobne navrhol Filip Melanchton. (Dupkala 1999, s. 15-18)

V rokoch 1650 až 1651 sa u Prešovčanov zrodila myšlienka pozvať na uvoľnené miesto rektora prešovskej evanjelickej mestskej školy Jána Amosa Komenského, ktorý v tomto období pôsobil v neďalekom Blatnom Potoku. (Kominarec – Repeľ 2003, s. 12) Komenský počas svojho blatnopotockého pobytu udržiaval s Prešovom veľmi čulé styky a školskú prax v meste neovplyvňovali iba jeho učebnice, ale i nové metódy vo vyučovaní, ktoré sa výrazne odzrkadlili aj v oblasti školského divadla. Napokon však mestský magistrát od tejto ambície upustil a to predovšetkým z konfesiónálnych dôvodov. Prešovčanom vraj prekážalo inklinovanie Komenského ku kalvínskym obradom na úkor luteránskych bohoslužieb. Z tohto dôvodu bol za rektora mestskej školy zvolený Ján Matthaëides ml. (Dupkala 1999, s. 16-17)

Možno povedať, že pôvodná mestská škola v Prešove dosiahla v danom období veľmi vysokú úroveň, vďaka ktorej sa stala známou aj za hranicami Uhorska. (Karšai 1967, s. 41) Významné renomé v Európe nadobudla najmä zásluhou študijných úspechov svojich absolventov na univerzitách vo Viedni, Prahe, Krakove a Taliansku. (Kominarec – Repeľ 2003, s. 12) Takýto razantný progres školstva v meste zákonite viedol k rýchlemu rozšíreniu školskej hry v miestnom systéme výchovy a vzdelávania. Dosiaľ známe záznamy nasvedčujú tomu, že prvým divadelným predstavením v meste Prešov bola pravdepodobne jedna z Plautových komédií, ktorú si v roku 1518 so svojimi študentmi pripravil miestny učiteľ Lőrinc Wolf. Na jeho počine je zaujímavá najmä skutočnosť, že išlo o vôbec prvé uvedenie spomínaného autora na našich školských divadelných doskách. (Cesnaková – Michalcová 1967, s. 49) Samozrejme, nebol to len Lőrinc Wolf, kto sa v 16. storočí výrazne podieľal na rozvoji školského divadla v Prešove. Na jeho divadelnú činnosť neskôr nadviazal aj Sebastian Steinhoffer (Chmelko 1971, s. 9), pričom poznáme aj dobové záznamy dokladajúce skutočnosť, že v rokoch 1519 až 1523 došlo v meste k uvedeniu hry o sv. Kataríne a hry o sv. Dorote. (Cesnaková – Michalcová 1967, s. 49) Od tohto momentu sa ako najmarkantnejší dôkaz kontinuálneho vývoja školskej hry v Prešove javí prvý záznam o ranobarokovom školskom predstavení, ktorého autorom bol Peter Eisenberg a ktoré v plnej miere reflektovalo vysokú úroveň školského

divadelníctva na prelome 17. storočia v meste. (Pozri Cesnaková – Michalcová 2004; Hoza 1937; Port 1975) Išlo o predstavenie s názvom *Ein Zwiefacher Poetischer Act und Geistliches Spiel Von den dreyen Gaben der Weysen auss Morgenlande. ...* („Dvojité básnický akt a duchovná hra o troch daroch mudrcov z Východu. ...“). Hoci sa v odborných slovenských publikáciách vo väčšine prípadov stretávame s datovaním, podľa ktorého došlo k predvedeniu tohto predstavenia na prešovskej mestskej škole 12. a 25. januára 1561, názory niektorých odborníkov poukazujú na fakt, že toto tvrdenie nemusí byť celkom správne. (Himič 1997, s. 129-136)

Z vyššie uvedeného teda vyplýva, že počiatky rozvoja školskej hry v divadelných dejinách mesta Prešov spadajú do prvej polovice 16. storočia. Svoj vrchol však tento rozvoj dosahuje až po založení prešovského kolégia v roku 1667, kedy už školskú dramaticko-divadelnú produkciu v meste začleňujeme do barokovej epochy.

V kontexte dejinného vývoja školského divadla v Prešove a rovnako aj na území celého Slovenska to bolo práve obdobie baroka, v ktorom vývin fenoménu školskej hry, podobne ako v ostatných stredoeurópskych krajinách, omnoho viac než predtým ovplyvňovali politické a ideové aspekty každodenného diania v spoločnosti. Ukončenie tridsaťročnej vojny v roku 1648 umožnilo Habsburgovcom zamerať svoju pozornosť na východnú časť ríše, kde sa od tohto momentu sústredili predovšetkým na šírenie rekatolizácie.⁵ Na území Uhorska, ako aj v celej monarchii zohrali v dejinách tohto procesu rozhodujúcu úlohu katolíckej rehole a to najmä rehoľa jezuitov, piaristov a františkánov. Na rozdiel od stredovekých kontemplatívnych rádov predstavovali tieto rehole veľmi aktívnu skupinu obyvateľstva, do područia ktorej sa dostalo celé katolíckej školstvo (Mišianik 1958, s. 156-157). Podobne ako učitelia protestantských mestských škôl v 16. storočí, aj jezuiti si boli dobre vedomí významu školských hier v systéme výchovy a vzdelávania.⁶

Zosilnenie protireformačného tlaku a násilnej katolizácie v Uhorsku zo strany Viedne, vyplývajúce z nespokojnosti Habsburgovcov s kompromisom uzatvoreným s uhorskými evanjelikmi v roku 1645, ako aj z výsledkov tridsaťročnej vojny, napokon vyústilo do ambície hornouhorských evanjelických stavov vytvoriť akúsi protiváhu ideologickému vplyvu silnejúceho katolíckeho školstva na území východného Slovenska. Utvorením vyššej evanjelickej školy, resp. kolégia chceli tieto stavy jasne demonštrovať svoju silu vo vzťahu k narasta-júcemu vplyvu absolutistickej vlády viedenského panovníckeho dvora. (Kónya 1998, s. 84-85) Za účelom zahájenia realizácie tejto ich predstavy bola 11. augusta 1665 do Prešova zvolaná cirkevná synoda, na ktorej sa za účasti zástupcov Košíc, Prešova, Bardejova, Levoče, Sabinova a Kežmarku, teda šiestich slobodných kráľovských miest východného Slovenska, ako aj zástupcov šľachty Šarišskej župy začali rokovania o zriadení takéhoto typu školy. (Karšai 1967, s. 43-44) Po mnohých problémoch, ktoré tieto rokovania sprevádzali sa napokon zástupcovia slobodných kráľovských miest a stolíc východného Slovenska dohodli so zástupcami hornouhorských grófov, barónov a magnátov na realizácii navrhovaného projektu. Za budúce sídlo evanjelického kolégia si zvolili mesto Prešov. Túto

⁵ Nástup rekatolizácie, resp. protireformácie v Habsburskej monarchii spadá do obdobia vlády Ferdinanda I. a vrcholí za vlády Leopolda I. a Jozefa I.

⁶ Príchod jezuitov do Uhorska sa spája s obdobím druhej polovice 16. storočia. V roku 1561 im ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh daroval v Trnave kolégium, ktoré však už v roku 1567 vyhorelo, čím bolo predošlé nestabilné postavenie rádu na území mesta definitívne spečatené a jezuiti museli Trnavu opustiť. Do mesta sa príslušníci Spoločnosti Ježišovej vrátili až v roku 1615, kedy v meste dostali do správy kláštor sv. Jána Krstiteľa, pričom od tohto momentu tu začali vyvíjať aktívnu divadelnú činnosť. Tá sa úzko spájala s činnosťou mestského kolégia, obnoveného v roku 1616 a po založení univerzity v roku 1635 ešte zosilnela. (Pozri: KRAPKA, E.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge: Dobrá kniha 1990.)

svoju vzájomnú vôľu verejne vyhlásili 18. novembra 1665 na stavovskom zasadnutí v Košiciach. (Kónya 1998, s. 85) Vyučovanie sa na prešovskom kolégiu slávnostne začalo 18. októbra 1667 (Karšai 1967, s. 46) a podľa školského poriadku, spísaného ešte 16. apríla 1667, mala jeho organizácia formu desaťtriedneho gymnázia.⁷ Najnižšou triedou bola trieda alfabetická, v ktorej učili Ján Simonides, Mikuláš Hadik a Štefan Szép. Triedu začiatočníkov mali na starosti Martin Sárossy a Ján Jankovič. V gramatickej triede vyučoval Andrej Szántho a v triede syntaktickej Ján Schnatzinger. Poetickú triedu viedol Pavel Michaeli s a rétorickú triedu Adam Lazy. Profesorom triedy logikov sa stal Eliáš Ladiver ml. a profesorom triedy metafyzikov a fyzikov Izák Caban. Triedu praktickej filozofie a zemepisu viedol dr. Michal Pankratius a profesorom najvyššej triedy, teda triedy teológov sa stal dr. Samuel Pomarius, ktorý bol zároveň aj rektorom školy. (Karšai 1967, s. 46) Spomedzi menovaných profesorov boli v tomto období na prešovskom kolégiu najviac divadelne činní Izák Caban a Eliáš Ladiver.

Ako reprezentatívny výchovno-vzdelávací ústav hornouhorských evanjelických stavov začalo novozałożené prešovské kolégium aktívne vstupovať do spoločensko-politického diania v Uhorsku najmä prostredníctvom svojich pedagógov a študentov. Táto zaangažovanosť ústavu sa prirodzene prejavila aj vo vojensko-politickom boji majoritnej väčšiny uhorskej spoločnosti proti habsburskému absolutizmu, ktorý na rozdiel od zápasov z predchádzajúcej epochy vstúpil v období baroka do kvalitatívne odlišnej etapy.⁸

Po vyzradení Vesselényiho sprisahania v roku 1670 sa mesto Prešov spolu s ostatnými slobodnými kráľovskými mestami Horného Uhorska pridalo na stranu proti-habsburského odboja. Tento čin sa v konečnom dôsledku ukázal ako neuvážení, pretože po krátkom a neorganizovanom odpore hornouhorských stolíc obsadil cisársky generál Spankau v podstate celé územie východného Slovenska. Mesto Prešov samozrejme nebolo výnimkou. Následné represie cisárskeho dvora namierené proti stavovskej opozícii ako hlavnej reprezentantke protestantizmu v meste sa logicky dotkli aj samotného kolégia. To bolo 9. júla 1672 odovzdané jezuitom. (Kónya 1997, s. 21) Daný stav netrval dlho a už 21. septembra 1672 sa prešovským mešťanom vďaka úspechom kuruckej výpravy na území Uhorska podarilo obsadiť mesto.⁹ Jezuiti boli nútení odísť. Následná reštitúcia slobody vyznania a konfesijných pomerov z obdobia pred rokom 1670 sledovala okrem iného aj prinavrátenie všetkých majetkov evanjelikom v rátane kolégia. Odpor mesta však nebol dlhodobo udržateľný a koncom roka 1672 sa prešovskí mešťania museli opätovne vzdať cisárskemu vojsku. Represie zo strany Viedne sa tentoraz zamerali na úplnú elimináciu vplyvu miestnej evanjelickej inteligencie a to najmä prostredníctvom definitívnej likvidácie evanjelickej

---

⁷ Keď sa po roku 1673 dostala budova kolégia a starej mestskej školy do správy jezuitskej rehole, zmenila sa organizácia vyučovania na gymnázium z pôvodnej desaťtriednej formy na formu šesťtriednu.

⁸ V prvej etape dejín prešovského kolégia (1666 – 1711) to neboli len dvaja spomínaní pedagógovia, ktorí sa nenahraditeľným spôsobom zaslúžili o mimoriadny rozvoj školskej hry vo výchovno-vzdelávacom systéme ústavu. Na tomto vzostupe mali svoj podiel aj Ján Schwartz a Ján Rezik. Dejiny protestantskej dramaticko-divadelnej produkcie na prešovskom kolégiu v období baroka sú však známe a preto nie je potrebné tieto skutočnosti opakovať. (Pozri: CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, M.: Divadelný život na prešovskom kolégiu. In: Sedlák, I. (eds.): Prešovské kolégium v slovenských dejinách. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1967, s. 262 – 265. CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, M.: Divadlo na Slovensku v období feudalizmu (12. – 18. storočie). In: Cesnaková-Michalcová, M. (eds.): Kapitoly z dejín slovenského divadla : Od najstarších čias po realizmus. Bratislava: SAV 1967, s. 11 – 183. CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, M.: Z divadelných počiatkov na Slovensku. Bratislava: Národné divadelné centrum 1997.)

⁹ K prvému kontaktu príslušníkov jezuitskej rehole s mestom Prešov došlo už v roku 1583, kedy cezeň precestoval pápežský legát p. Anton Possevino, ktorého úlohou v danom období bolo preveriť náboženskú situáciu v tejto časti strednej Európy. Avšak pokus o trvalé osadenie jezuitskej rehole v meste sa udial až v roku 1671. (Pozri: KRAPKA, E.: Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku. Cambridge: Dobrá kniha 1990.)

cirkvi v meste. Aj z tohto dôvodu došlo v dňoch 8. až 10. marca 1673 za prítomnosti generála Ota Volkra, jágerského biskupa Františka Szegedyho, jágerského kanonika a troch jezuitov ku skonfiškovaníu kolégia. (Kónya 1997, s. 29-31)

Tu by bolo potrebné na chvíľu sa pristiaviť pri problematike úlohy kolegiálneho ústavu, ktorá inštitúcií po týchto udalostiach pripadla. O tom, že ústav začal od roku 1673 plniť úlohu jezuitského gymnázia nemožno pochybovať. Problém však nastáva v súvislosti s otázkou, či sa sídlom tohto gymnázia stalo samotné kolégium alebo neďaleko stojaca pôvodná mestská škola. Ponúkajú sa nám dve možné odpovede. Zatiaľ čo František Karšai tvrdí, že jezuitské gymnázium začalo vyučovanie 18. marca 1673 v budove kolégia. (Karšai 1967, s. 49) Peter Kónya (1998, s. 91) a zastáva názor, že jezuiti v priebehu marca 1673 premenili kolégium na svoju rezidenciu a gymnázium zriadili v budove bývalej mestskej školy. (Kónya 1997, s. 33-35) Za východisko z naznačenej polemiky môžeme považovať skutočnosť, že tak ako budova kolégia, tak aj budova pôvodnej mestskej školy pripadli v roku 1673 jezuitom. A práve tí začali tento dejinne a urbanisticky prepojený komplex objektov v danom období naplno využívať na realizáciu protireformačných cieľov, ktoré sa v súvislosti s rehoľou Spoločnosti Ježišovej odjakživa spájali s výchovno-vzdelávacím procesom.¹⁰

Príchodom jezuitov do Prešova v roku 1673 sa v divadelných dejinách mesta začala písať nová história a síce história jezuitskej školskej hry. Dejiny školského divadla Spoločnosti Ježišovej v Prešove tak vstúpili do svojej prvej etapy a to etapy počiatkov, ktorú vymedzujeme rokmi 1673 až 1682.

Počiatková etapa v dejinách školskej hry Spoločnosti Ježišovej v Prešove sa nevyhnutne spájala s procesom prispôsobovania sa jezuitskej dramaticko-divadelnej produkcii podmienkam, ktoré vo výsostne protestantskom prostredí mesta nevytvárali vhodnú klímu na výraznejší rozvoj katolíckej školskej hry. Dôkazom tohto tvrdenia môže byť aj fakt, že v spomínanom období nacvičili jezuiti so svojimi žiakmi iba jediné predstavenie, ktorého názov žiaľ nepoznáme. Vieme však, že k jeho predvedeniu došlo na jezuitskom gymnázii v roku 1673 a to pri príležitosti slávnostného ukončenia školského roka. Jezuitský kronikár sa v tejto súvislosti zmiňuje o tom, že predstavenie zožalo u dobového obecnstva veľký úspech (Staud 1986, s. 415) a to najmä vďaka vynikajúcemu výkonu žiakov a rovnako aj vďaka svojmú aktuálnemu námetu, ktorý spočíval v riešení akejsi spornej otázky.¹¹

Na základe vyššie uvedených skutočností teda môžeme vyvrátiť tvrdenia niektorých slovenských divadelných historikov, najmä Mileny Cesnakovej-Michalovej (1997, s. 58), ktoré za prvé jezuitské divadelné predstavenie v Prešove označujú hru Chremes, k predvedeniu ktorej došlo na jezuitskom gymnázii v roku 1693.

Krátko po vypuknutí povstania Imricha Thökölyho v roku 1678 sa jeho vojsku podarilo získať kontrolu nad takmer celým Uhorskom v rátane slobodného kráľovského mesta Prešov. To bolo obsadené 17. augusta 1682 a už po troch dňoch prítomnosti kurucov v meste tu došlo k zvoleniu nového evanjelického magistrátu. Spolu s obnovením protestantskej cirkvi bolo pochopiteľne obnovené i evanjelické kolégium a jezuiti museli mesto opustiť.

---

¹⁰Založením jezuitského gymnázia v areály kolégia sa prešovskí jezuiti usilovali naplniť v meste úzus protireformačných tendencií tohto obdobia, v rámci ktorých sa vo vzťahu k výchovno-vzdelávaciemu procesu stali pochopiteľne neodmysliteľnými divadelné aktivity rehole, tvoriace nevyhnutný doplnok výučby v jej školskom systéme.

¹¹ Pod vplyvom udalostí spojených s výsledkom Vesselényiho sprisahania môžeme predpokladať, že išlo o námet, ktorý sa zaoberal otázkami konfesijného charakteru.

V nadväznosti na situáciu v Uhorsku po zajatí Imricha Thökölyho Turkami si mesto Prešov 11. septembra 1685 z pragmatických dôvodov zvolilo kapituláciu. Na základe jej podmienok garantoval generál Schulz mešťanom Prešova nedotknuteľnosť výdobytkov ich povstania a to nie len v konfesionalnej, ale i v školskej oblasti, čím mohla výučba evanjelických pedagógov na kolégiu pokračovať. Takéto výhodne postavenie protestantov v meste si nemohol nevšimnúť viedenský dvor na čele s Leopoldom I., ktorý v súvislosti s riešením tejto otázky už v novembri 1686 ustanovil zvláštnu komisiu vedenú košickým generálom Štefanom Csáky. Členov komisie panovník poveril definitívnym vyriešením konfesijných problémov v Hornom Uhorsku a to v duchu stanov prijatých na šopronskom sneme v roku 1681. Samotná komisia prišla do Prešova 7. januára 1687 a okrem dvoch kostolov na námestí skonfiškovala evanjelikom i budovu kolégia a starej mestskej školy. Obidva objekty nanovo pripadli jezuitom, do područia ktorých sa opätovne dostalo i celé školstvo v meste. Evanjelickí kňazi a učitelia boli nútení Prešov opustiť. (Kónya 1997, s. 33-35)

Návrat príslušníkov Spoločnosti Ježišovej do mesta znamenal pre dejiny jezuitskej školskej hry v Prešove nástup ich druhej, t.j. prechodnej etapy, ktorá spadá do obdobia rokov 1687 až 1707.

Prechodnú etapu v dejinách školskej hry Spoločnosti Ježišovej v Prešove je potrebné chápať najmä ako obdobie, v rámci ktorého došlo k znovuoobnoveniu činnosti jezuitského gymnázia na pôde prešovského kolégia. Jezuitská dramaticko-divadelná produkcia tu v tomto období zaznamenala výrazný vzostup a to aj vďaka skutočnosti, že opätovné pedagogické aktivity profesorov jezuitskej rehole už mali v meste určité zázemie. Práve zvýšená intenzita uvádzania školských hier na jezuitskom gymnáziu poukazuje na skutočnosť, že v rokoch 1687 až 1707 mala katolícka školská hra v meste omnoho stabilnejšie postavenie ako v predchádzajúcej epoche a že sa tu začala čoraz väčšmi udomáčať.

K uvedeniu prvého divadelného predstavenia na obnovenom jezuitskom gymnáziu došlo v roku 1693, kedy žiaci gramatickej a syntaktickej triedy predviedli už spomínanú hru Chremes, ktorá vznikla spracovaním jednej z Terentiových hier a ktorá bola v tomto období podľa jezuitského kronikára nie len pomerne známou, ale dokonca aj veľmi obľúbenou. (Staud 1986, s. 415) Len čo v roku 1696 nacvičili jezuiti so svojimi žiakmi hru Christus passus („Utrpenie Krista“), (Takács 1937, s. 37) došlo v nasledujúcich rokoch na prešovskom jezuitskom gymnáziu k uvedeniu ďalších piatich hier, o ktorých sa divadelná historička Milena Cesnaková-Michalcová (1997) vo svojej štúdií Divadelný život na prešovskom kolégiu taktiež vôbec nezmiňuje. Ide o hru D. Aloisius patronus („Ochranca Alojz“), ktorá bola prešovskými študentmi predvedená v roku 1697 a po ktorej v roku 1699 nasledovala jedna mravoučná hra, uvedená počas fašiangov a jedna historická hra, ktorú žiaci predviedli na konci školského roka. (Staud 1986, s. 415) Záznam dobového kronikára však neobsahuje názvy týchto hier a s rovnakou situáciou sa stretávame aj v prípade dvoch nasledujúcich hier z roku 1700, k predvedeniu ktorých došlo na jezuitskom gymnáziu taktiež vo fašiangovom období a v závere školského roka. V decembri 1701 predstavili prešovskí žiaci miestnemu publiku počas adventného obdobia hru Neander omnia antiqua fastidiens et nova cuncta cupiens („Neander pohrdajúci všetkým starým a túžiaci po všetkom novom“). (Ruby 1890, s. 59) O rok neskôr, t.j. v roku 1702 predviedli študenti poetickej a rétorickej triedy divadelnú hru s názvom Mustaphas Sulimanni orientis regis filius („Mustafa, syn orientálneho kráľa Sulejmana“). Spomedzi všetkých štyroch výjavov tejto hry bol podľa dobového kronikára najzaujímavejší práve ten, v ktorom žiaci stvárnilí usmrtenie Mustafu na príkaz samotného kráľa Sulejmana, čo bolo pre Mustafovu veľkú oddanosť svojmu otcovi nečakaným zvratom v deji predstavenia. O to prekvapivejší musel byť pre divákov moment, keď sa ukázalo, že dôvodom Mustafovej smrti bolo podozrenie zo zrady, z ktorej ho obvinili iba na základe jeho zriedkavých cností, ktorými ako človek disponoval. (Takács 1937, s. 41) K

ďalším divadelným predstaveniam z tohto obdobia, o ktorých v slovenskej odbornej literatúre nenájdeme žiadnu zmienku patrí aj bližšie neurčená hra z roku 1703. (Staud 1986, s. 413-416)

Definitívny záver prechodnej etapy v dejinách školskej hry Spoločnosti Ježišovej v Prešove nastal v roku 1707 a to v súvislosti s rýchlo postupujúcim povstaním Františka II. Rákócziho, ktoré vypuklo v roku 1703. Po takmer ročnom obliehaní mesta Prešov sa 4. decembra 1704 podarilo kuruckému vojsku preniknúť za jeho hradby, kde 2. januára 1705 nariadil Rákócziho komisár František Bertóthy jezuitom okamžité odovzdanie kolégia do rúk evanjelikov. S výnimkou svojho predstaveného Jána Baptistu Kolba však mohli všetci príslušníci rehole ostať v meste aj naďalej. (Kónya 1998, s. 96-97) V tomto turbulentnom období sa ich sídlom stal tzv. grécky dom a sídlom ich gymnázia útulok v blízkosti minoritského kostola,¹² kde si v roku 1707 so svojimi študentmi pripravili divadelné predstavenie, o ktorom z dobových záznamov vieme, že predstavovalo bezprostrednú a naozaj veľmi ostrú reakciu rehole na spomínané dianie v meste. Jezuitský kronikár žiaľ názov tohto predstavenia neuvádza, avšak spomína fakt, že v ňom zohrala významnú úlohu hudba, (Staud 1986, s. 413-416) ktorá mala v rámci kompozície barokových jezuitských školských hier svoje významné miesto predovšetkým v zborových scénach.

Hoci sa po roku 1707 kontinuita rozvoja školskej hry Spoločnosti Ježišovej v Prešove na istú dobu prerušila, netrvalo dlho a vývoj tohto fenoménu prekročil prah svojej najplodnejšej etapy a síce etapy etablovania jezuitskej školskej hry v meste Prešov, ktorej záver bol podmienený až medzinárodnými udalosťami vedúcimi k rozpusteniu jezuitskej rehole v roku 1773.

Literatúra:

- [1] CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, M. 1967. Divadlo na Slovensku v období feudalizmu (12. – 18. storočie). In: Cesnaková-Michalcová, M., eds. *Kapitoly z dejín slovenského divadla : Od najstarších čias po realizmus*. Bratislava, s. 11 – 183.
- [2] CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, M. 1967. Divadelný život na prešovskom kolégiu. In: Sedlák, I., eds. *Prešovské kolégium v slovenských dejinách. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo*, s. 261 – 269.
- [3] CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, M. 2004. *Z divadelnej minulosti na Slovensku*. Bratislava: Divadelný ústav.
- [4] CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, M. 1997. *Z divadelných počiatkov na Slovensku*. Bratislava: Národné divadelné centrum.
- [5] DUPKALA, R. 1999. *Prešovská škola*. Prešov: ManaCon.
- [6] HIMIČ, P. 1997. Divadelná kultúra na prešovskom kolégiu (Poznámky k faktografii). In: Kónya, P. – Matlovič, R., eds. *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy*. Prešov: Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a.v. na Slovensku, s. 129 – 136.
- [7] HOZA, Š. 1937. Najstaršie začiatky drámy a mystéria na Slovensku. In: *Naše divadlo*, č. 6, 83 – 92.
- [8] CHMELKO, A. 1971. *Divadlo na východnom Slovensku*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.
- [9] JUHAROS, F. 1933. *A magyarországi jezsuita iskoladrámák története*. Szeged: Magyar Irodalomtörténeti Intézet.

¹² Členovia rehole spravovali tieto objekty do 15. februára 1707, kedy boli opätovne nútení opustiť mesto. (Pozri: KRAPKA, E.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge: Dobrá kniha 1990.

- [10] KARŠAI, F. 1967. Prešovské kolégium v dejinách pedagogiky. In: Sedlák, I., eds. *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, s. 41 – 67.
- [11] KOMINAREC, I. – REPEL, M. 2003. *Prešovské evanjelické kolégium a jeho osobnosti*. Prešov: Prešovská univerzita.
- [12] KÓNYA, P. 1998. Prešovské evanjelické kolégium v období protireformácie (1670 – 1705). In: Dupkala, R., eds. *Prešovské evanjelické kolégium v kontextoch európskeho historického a filozofického vývinu*. Prešov: ManaCon, s. 81 – 102.
- [13] KÓNYA, P. 1997. Prešovské evanjelické kolégium v politických zápasoch konca 17. a začiatku 18. storočia. In: Kónya, P. – Matlovič, R., eds. *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy*. Prešov: Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a.v. na Slovensku, s. 21 – 44.
- [14] KRAPKA, E. 1990. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge: Dobrá kniha.
- [15] LAZAR, E. 1980. *Dvojitý básnický akt Petra Einsenberga*. In: Slovenské divadlo, č. 1, 117 – 137.
- [16] MIŠIANIK, J. 1958. *Dejiny staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: SAV.
- [17] PAŠTEKA, J. 1993. K trnavskej tradícii jezuitského barokového divadla : Niekoľko poznámok na okraj veľkej témy. In: *Slovenské divadlo*, č. 3, 227 – 259.
- [18] PETRIK, G. 1892. *Magyarország Bibliographiája 1712 – 1860. Zv. IV.* Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája.
- [19] PORT, J. 1975. Inscenačný princíp prešovskej novoročnej hry o troch daroch mudrcov z východu z roku 1651. In: *Slovenské divadlo*, č. 2, 268 – 286.
- [20] RUBY, J. 1890. *Az eperjesi Kir. Kath. Főgymnasium története 1673-1890*. Eperjes: Kósch Árpád Könyvnyomdája.
- [21] STAUD, G. 1886. *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai 1561–1773. Zv. II.* Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia.
- [22] TAKÁCS, J. 1937. *A jezsuita iskoladráma (1581 – 1773). Zv. II.* Budapest: Korda Részvénytársaság Nyomdája.
- [23] ŽILKA, J. 1967. Prešovské Kolégium 1667 – 1918. In: Lazar, E., eds. *Pamätnica prešovského kolégia 1667 – 1967*. Prešov: Mestský národný výbor, s. 7 – 22.

Mgr. Lukáš Kopas
 absolvent FF PU v PO (študijný program: Dejepis Estetika),
 v súčasnosti študent DF VŠMU (študijný program: Divadelná réžia a dramaturgia)

www.casopisespes.sk
